

TUDÓS INTÉZMÉNYEK

Fotó: Christopher Payne

A nagy állami ellátórendszerek kialakulásával létrejöttek azok a nagy intézmények, amelyekben az intézményesült szakértelmek, az embertudományok (pszichiátria, pszichológia, pedagógia, stb.), illetve képviselőik megállapították és kezelték az emberek „patológiáit”, „devianciáját”. Ezekre az intézményekre joggal tekinthetünk a kezelés vagy – ezzel egylényegűen – a fegyelmezés, a normalizálás szolgálóiként. Ezért a lebontásuk melletti kiállás a hatalmi viszonyok megváltoztatásáért való küzdelemként értelmezhető. Csakhogy, miközben a totális intézmények (a pszichiátria, a kórház, az iskola) bezárásáért küzdünk, érdemes ezt nem csupán kívánatos célként, hanem olyan összetett folyamatként is elgondolnunk, amelyet számtalan tényező, aktuálpolitikai érdek, anyagi megfontolás és – nem utolsó sorban – a segítő hivatások világnézeti vitái befolyásolnak. Vagyis, aligha csak a szabadságjogok kiszélesítéséről kell állást foglalnunk. Ha pedig azt is vizsgálni akarjuk, hogy miként változik, illetve változhat meg az a tudás, amely alapján az embertudományok

gondozzák az embert, az intézménytelenítést metaforaként ki is terjeszthetjük. A lap-szám első blokkja arra vállalkozik, hogy az intézménytelenítés és újraintézményesítés problémáját kimozdítsa a „bezárni vagy nem bezárni” kérdésköréből, ezért azt vizsgáljuk, hogy az intézménytelenítés mint felforgató stratégia miféle változásokat idéz elő a tudás státuszában és előállításának módjában, valamint a hatalmi viszonyokban.

Elsőként arra voltunk kíváncsiak, hogy mit gondolnak az intézménytelenítésről annak közvetlen érintettjei a hazai kontextusban: miként keresik ápoltak, orvosok és szociális munkások a választ arra a kérdésre, hogy milyen jelentősége volt a Lipótmezőnek mint intézménynek, illetve mire emlékeznek belőle abban a pillanatban, amikor már nincs többé? Jack R. Friedman pedig Romániában vizsgálja azokat a folyamatokat, amelyek a pszichiátriai intézmények bezárásához vezettek, illetve azt, hogy miként reagálnak a pszichiáterek az intézményvesztés lehetőségére. S kiderül, az intézménytelenítés kelet-európai útjai kevésbé emlékeztetnek arra, ahogyan a folyamat Nyugat-Európában harminc évvel ezelőtt lezajlott. Ugyanis itt és most egyáltalán nem a pszichiátriának az antipszichiátriai mozgalmakból eredő politikai kritikája a hajtóerő. A kórház és a benne dolgozó orvos hatalma egy régi-új területen lép működésbe: bizonyos betegek „szociális esetté” nyilvánításán keresztül meghatározhatják, hogy mi a szociális kérdés, s mi a társadalmi patológia. Vajon miféle körülmények között fordulhat elő, hogy az orvosok ma ismét – akárcsak a tizenkilencedik század végén Londonban – a „szociális eset” mibenlétéről gondolkodhatnak, olykor nyílt ellentmondásban a pszichiátria kodifikált diagnosztikai eljárásaival? A „szociális eset” tehát olyan újszerű pszichiátriai diagnózist is jelöl, amely csak az intézménytelenítés közepette jöhetett létre.

S létezik-e olyan diagnosztikai kategória, amelyről leginkább csak azt tudjuk, hogy semmit sem tudunk róla? – teszi fel a kérdést Oblath Márton Gil Eyal *Az autizmusmátrix* című kötetét ismertetve. Az autizmusra vonatkozó tudásunk vajon miként függ össze az intézmények lebontásának folyamatával? És mi történik, ha a tünetegyüttest más kontextusban újraintézményesítjük?

A blokk további írásai az „intézménytelenítés” fogalmának további tágítására ösztönzik az olvasót. Neumann Eszter elemzése a hatvanas évek vége óta tartó közoktatási reformviták elemzésén keresztül mutatja meg, hogy adott intézményi körülmények között nem vetődhetett fel a társadalom iskolátlanításának és az iskola intézménytelenítésének lehetősége Magyarországon, hiszen a szakértőket csakis az iskola államtanítása foglalkoztatta.

Az utolsó írásban Kovai Melinda saját doktori védésének etnográfiai elemzését nyújtja. Arra tesz kísérletet, hogy ne pusztán nyers hatalmi játszmaként láttassa a kívülálló számára meglepően igazságtalannak tűnő eljárást, hanem azt a tudományos mező – természetesen hatalmi effektusokat nem nélkülöző – szabályszerűségeiként értelmezze. Úgy tűnik, hogy a zártan, magukba forduló módon működő tudós intézmények történetére vonatkozó, már meglévő szociológiai tudás nem intézményesíthető. Ebbe beletörődve, saját önintézményesítési kísérletének alárendelődve, kénytelen végigjátszani a csak kvázi-intézményes színjátékot – ami meg is hozza gyümölcsét, a doktori címet.